

University of Groningen

De Vitaliteit van de Nederlandse adel

Bijleveld, Nikolaj

Published in:

Genealogie. Kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2012

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Bijleveld, N. (2012). De Vitaliteit van de Nederlandse adel: [interview with Ileen Montijn on her bestseller Hoog geboren]. Genealogie. Kwartaalblad van het Centraal Bureau voor Genealogie, 18(2), 20-23.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Een gesprek met Ileen Montijn over haar nieuwe boek *Hoog geboren*

Ileen Montijn beschrijft voor een breed publiek de wereld van de Nederlandse adel in de afgelopen 250 jaar in haar boek *Hoog geboren*. Hierin schetst ze het adellijke leven met alle tradities en opvattingen die daarbij hoorden. De vele en rijke anekdotes in het werk tonen bovendien hoe in deze lange periode steeds weer anders over de adel werd gedacht. Zo toont Montijn hoe deze groep in een voortdurende wisselwerking met de samenleving erin slaagt zich steeds opnieuw uit te vinden. We spreken elkaar naar aanleiding van het recente verschijnen van *Hoog geboren* over deze opmerkelijke groep in de Nederlandse samenleving.

Nikolaj Bijleveld

Ileen Montijn
(foto Tessa Postuma de Boer)

De vitaliteit van de N

Belle van Zuylen (1740-1805) dichtte in haar woonplaats Colombier te Zwitserland in 1799:

*'Adeldom is niet meer. Zult gij haar lot beklagen
En lang in sak en asch de rouw over haer draagen?
Zij leefde met domheijd in al te naauw verband,
En verkende [miskende] veeltijds eerlijkheid en
verstand.'*

De dichteres, die voluit Isabella Agneta Elisabeth van Tuyll van Serooskerken heette, stamde uit een aanzienlijk adellijk geslacht. Haar neefje, die het gedicht optekende in een brief aan zijn moeder, leek het maar het beste om dit tekstje binnen de familie te houden. Als het verwijt aan het adres van de adel bekend zou worden bij bepaalde adellijke families, zou het Belle van Zuylen alleen maar schaden, zo citeert Ileen Montijn uit de brief.

'Wat ik interessant vind aan deze periode', zo verklaart de auteur, 'is dat voor het eerst op vrij grote

schaal kritiek verluidde op de adel als groep en op het verschijnsel aangeboren voorrechten. Dat heeft geleid tot heel uitbundige, felle, vrolijke toneelstukken en geschriften, maar ook tot tragische gebeurtenissen als de Franse revolutie die heel veel mensenlevens heeft gekost.' In Nederland verliep de revolutie gematigder, maar toch werden aan het einde van de achttiende eeuw bijvoorbeeld alle aangeboren privileges afgeschaft. Dit vormt de achtergrond waartegen Belle van Zuylen concludeerde dat adeldom niet meer bestaat.

Verdwijnende adellijke privileges

Op het eerste gezicht lijkt het vreemd dat vanuit eigen kring kritiek werd gespuid op de adel. Belle van Zuylen was echter niet de enige die benadrukte dat de bij geboorte bevoorrechte stand, de hooggeborenen, teveel belang ontleende aan privileges in plaats van aan merites. Ook de Gelderse edelman Johan Derk van der Capellen tot den Pol fulmineerde (ano-

ederlandse adel

niem) in 1781 tegen de bevoorrechte stand. *Hoog geboren* begint met deze periode waarin het revolutionaire denken hoogtij vierde. Het Franse, revolutionaire motto 'Liberté, égalité, fraternité' botste natuurlijk met de voorrechten van de adellijke stand. Maar al kort daarna zouden edelen in geheel Europa toch weer terugkeren in de machtscentra. Onder koning Willem I kreeg de adel een deel van zijn privileges weer terug. Het aantal edelen zou zelfs sterk toenemen in negentiende-eeuws Nederland. De adel die Nederland tot dat moment kende, stamde hoofdzakelijk uit de periode van voor de Republiek, de stadhouders konden namelijk geen individuen in de adelstand verheffen. De verheffingen onder koning Willem I in de negentiende eeuw compenseerden voor de situatie in voorgaande eeuwen. De nieuwe edelen, van wie de meesten het predicaat jonkheer ontvingen, behoorden in de regel tot families die generaties lang een centrale rol in de Republiek hadden ingenomen. Dat zij ook onder koning Willem I

een belangrijke plaats innamen, heeft bij hun verheffing zeker een rol gespeeld. Alleen al vanwege de vele nobilitaties blijken de woorden van Belle van Zuylen dat 'adeldom niet meer is', niet te kloppen. Toch wonnen de democratische tendensen in de loop van de negentiende eeuw aan kracht en marginaliseerde de politieke invloed van de adel. 'Waar in de achttiende eeuw sprake was van een bloeitijd van de adel', zo geeft Ileen Montijn aan, 'zie je een duidelijke historische ontwikkeling waarbij de adel irrelevant wordt, in formeel opzicht althans. Heel lang zijn historici van mening geweest, mede beïnvloed door de historicus Johan Huizinga, dat Nederland altijd een burgerlijk land is geweest. Maar als je goed kijkt, zie je dat de adel toch altijd een heel toonaangevende groep is geweest.'

Morele kwaliteiten?

Met de druk die op de vanzelfsprekende maatschappelijke positie van de adel kwam te staan, ging men

In 2009 bestond de Johanniter Orde in Nederland honderd jaar. Bij het eeuwfeest was ook Koningin Beatrix, erecommandeur van de orde, aanwezig (foto Johanniter Orde)

Heel lang zijn historici van mening geweest dat Nederland altijd een burgerlijk land was. Maar als je goed kijkt, zie je dat de adel toch altijd een heel toonaangevende groep is geweest.

in toenemende mate de morele kwaliteiten van de stand benadrukken. Zo schrijft Ileen Montijn dat het motto 'noblesse oblige' geen middeleeuwse gedachte is, maar een negentiende-eeuwse uitspraak, in 1807 gemunt door de Fransman Pierre-Marc-Gaston, hertog de Lévis. Daaruit spreekt de opvatting dat het publiek wel bereid is een telg uit een adellijk geslacht vanwege de verdiensten van zijn voorouders te eren, maar dan wel verwacht hiervan sporen terug te zien in de nakomelingen. 'Dit idee komt op precies het juiste moment, wanneer na de Franse revolutie een soort van restauratie intreedt en ook de adel weer een rol mag spelen, en dat graag doet. Maar de adel moet nu voor het eerst rekening houden met de publieke opinie. Wat de gewone mens van een edelman dacht, was natuurlijk iets dat hij in de Middeleeuwen aan z'n laars lapte: hij was de heer. In de negentiende eeuw verandert dit. Nu ging de adel zijn bestaan

legitimeren, mede dankzij de nadruk op morele aspecten.'

Dit idee is overigens niet typisch voor de negentiende eeuw. 'Ook nu spreek je nog mensen, bijvoorbeeld bij de Nederlandse Adelsvereniging die zeggen dat de adel wel degelijk een functie in de moderne samenleving heeft, de verantwoordelijkheid heeft het goede voorbeeld te geven. Daar geloof ik niet zoveel van, omdat mensen die adellijke titels of predikaten hebben niet speciaal meer reden hebben zich op een bepaalde manier te gedragen of meer sociale verplichtingen hebben dan alle andere mensen. Ik vind het een fascinerende voorstelling, maar houd meer distantie als auteur.'

Kritiek en fascinatie

'Ik heb nadrukkelijk ook willen vastleggen hoe er door buitenstaanders tegen de adel werd en wordt aangekeken. Wat dan bijvoorbeeld treft, zijn de uitgesproken meningen die in de tijd rond 1900 in de kranten stonden. De spot en de afkeer zijn toch wel heel sterk in deze jaren, toen de adel zich nog helemaal vanzelfsprekend manifesteerde als machtige groep en als natuurlijke entourage van het koningshuis.' Montijn haalt bijvoorbeeld *De Groene Amsterdammer* aan, die in 1898 de archaïsche hofkleding hekeld. Die dure uniformen zouden alleen maar dienen om de afstand tussen het hof en de rest van de wereld te vergroten. Zo gaat ze ook in op de aandacht die uitging naar de rechtszaken en schandalen in verschillende Europese steden, waarbij adel en homoseksualiteit vaak met elkaar werden verbonden.

Ondanks de bij tijd en wijle bijtende kritiek op de adelstand, zien we in deze periode een grote bloei van het adellijke leven. Een aantal adellijke organisaties, die we nog steeds kennen, werd rond 1900 opgericht of nieuw leven ingeblazen. Recentelijk is in de media veel aandacht geweest voor de ridderlijke ordes, de Johanniters en de Maltezers, vanwege de viering van hun honderdjarig bestaan. Rond 1900 appelleerden deze ordes, die teruggrepen op de Middeleeuwen, aan de ridderlijke idealen die in adellijke kringen te vinden waren. Zij groeiden aanvankelijk snel in ledenaantallen en slaagden erin het koningshuis aan zich te binden.

In de afgelopen jaren zien we een groeiende interesse voor deze manifestaties van adeldom. De jaarlijkse ridderdagen van beide organisaties, waarbij de ridders en dames in processie door de stad lopen, trekken veel bekijks. Ook in tijdschriften en op televisie wordt steeds meer aandacht besteed aan de adel. Toen Eelco Bosch van Rosenthal (voluit: Eelco Alexander Bosch ridder van Rosenthal), correspondent bij de NOS, in het voorjaar van 2012 optrad in een uitzending van het programma *Paul!*, wijdde Paul de Leeuw bijna net zoveel aandacht aan zijn adellijke afkomst als aan zijn werk. 'In zekere zin is het niet meer dan het verlangen naar glamour, kijken naar de rijken, naar filmsterren en koningshuizen.'

Maar ook in eigen kringen is er sprake van een wederopleving. 'In zekere zin toont het dat het adelsbesef dieper gaat dan menigeen dacht. De jonge

Jongen met valk op de jaarlijkse familiedag van de Nederlandse Adelsvereniging in 2008 (foto Nederlandse Adelsvereniging)

De Johanniter Orde wil op moderne manier uitdrukking geven aan de adellijke opdracht van maatschappelijke betrokkenheid. Hier serveren enkele ordeleden een maaltijd voor dak- en thuislozen in Dordrecht in het kader van 'Make a Difference Day' (foto Johanniter Orde)

mensen die elkaar nu weer vinden in bijvoorbeeld de Vereniging voor Jongeren van Adel in Nederland, die vinden het fijn omdat ze iets van zichzelf herkennen in anderen en een vergelijkbare achtergrond hebben. Dat is natuurlijk iets dat je ook bij andere bevolkingsgroepen ziet. Er is ook sprake van een wederopleving van de joodse cultuur bij jongeren van joodse komaf. Het verlangen naar identiteit en de behoefte om je bezig te houden met je wortels, is in de moderne samenleving een wijdverbreid verschijnsel.'

Die belangstelling voor en opleving van de adel in de afgelopen decennia is opmerkelijk. 'Het is duidelijk dat distinctie weer interessant wordt gevonden', aldus Ileen Montijn. 'In de jaren zestig en zeventig van de twintigste eeuw was de adel nagenoeg afwezig in het maatschappelijke leven. De opvatting overheerste dat de adellijke cultuur vreemd was aan alles wat er leefde in de samenleving. Het leek een volkomen logische ontwikkeling dat aangeboren onderscheid niet meer van deze tijd was. Soberheid, efficiëntie en democratische gezindheid, daar ging het om. Dat had de toekomst. De adel had het idee dat hij zich beter gedeisd kon houden en was daar zo succesvol in, dat mensen nu verbazingwekkend weinig weten van de adel.'

Adel en distinctie

'Ik heb nadrukkelijk een historisch boek geschreven waarbij ik niet zozeer gebruik heb gemaakt van de vele archieven die bewaard zijn gebleven. Het ging mij niet om individuele edelen. Ik heb natuurlijk wel dankbaar gebruikt gemaakt van de informatie die zij mij gaven. Je moet daarbij niet de stupide vraag stellen: "Hoe is het nou om van adel te zijn?" Dat is een fout die veel mensen maken, die veel journalisten maken als ze over adeldom willen schrijven. Zo'n vraag heeft geen zin. Je moet het hebben over concrete zaken, over de functies die mensen bekleden, over de rollen die ze spelen in een dorp, over het familiegevoel, over tradities. Dan kun je praten, dan wordt duidelijk wat adeldom inhoudt.'

Op het eerste oog lijkt adeldom vooral een privézaak te zijn. Immers, 'belangrijke aspecten van het adelsgevoel zijn bijvoorbeeld het stamhuis en de familieportretten. Daarbij komen omschrijvingen als de adellijke houding, het leren beheersen van

je gevoelens en je bewust zijn van een begrip als eer. Ook het familiegevoel speelt een belangrijke rol, evenals de genealogie. Iedereen heeft evenveel voorouders, maar van geen enkele groep zijn de voorouders zo nauwkeurig geboekstaafd en worden ze zo belangrijk gevonden als van de adel. Het rode boekje speelt daarin een belangrijke rol.' Het rode boekje, officieel *Nederland's Adelsboek*, wordt uitgegeven door het Centraal Bureau voor Genealogie. Deze reeks verschijnt sinds 1903 en biedt een overzicht van de genealogieën van alle Nederlandse adelsfamilies. In het boekje kunnen de adellijke families zichzelf en elkaar opzoeken. 'Dat leeft enorm', aldus Montijn, 'vanuit adellijke kring is dan ook initiatief genomen om de uitgave te versnellen. Je ziet de rode boekjes ook in de kast staan bij de mensen thuis. Het hoort bij het decor, zeg maar.'

'Historisch gezien is adeldom echter nooit een privé-aangelegenheid geweest', zo voegt ze hier direct aan toe. 'Traditioneel is adeldom juist een sociaal verschijnsel, niet iets dat zich achter de schermen afspeelt. Adel bestaat bij gratie van het feit dat hij als zodanig wordt gezien, en erkend door de rest van de wereld. Dat heeft te maken met representatie, met het ophouden van een front.'

Misschien wel een van de treffendste voorbeelden van de adellijke distinctiezucht in *Hoog geboren*, heeft te maken met de verschijning van twee freules. Een columnist beschrijft zo rond 1855 hoe hij tijdens een zondagochtendwandeling twee dames passeert die slecht gekleed zijn. Door de week werden deze dames, twee aanzienlijke freules, bewonderd om de elegante kleding die zij droegen. 'De columnist merkt op', zo vertelt Montijn, 'dat deze freules het op de dag des Heren niet nodig vonden zich te "endimancheren", want op zondag je mooiste pak aantrekken is iets voor de kleine man. En om te laten zien hoe goed zij dat wisten, trokken ze heel oude jurkjes aan.' Over dit anders-zijn, de fascinatie hiervoor en ook de erkenning hiervan, daarover gaat het boek *Hoog geboren* van Ileen Montijn.

Nikolaj Bijleveld is verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen en publiceert over de cultuurgeschiedenis van Nederland en Denemarken in de moderne tijd.

Het boek

Hoog geboren. 250 jaar adellijk leven in Nederland van Ileen Montijn verscheen bij uitgeverij Balans.

Het boek telt 448 pagina's, de winkelprijs bedraagt € 29,95.